

MESNI BOGOVI*

(religijska geografija)

m. a. korostovcevi

boginja mut, supruga državnog boga amona

faraon seti I kao oziris i bog tot

hova sadržina i forma, no sama činjenica njihova postojanja tokom čitavih milenijuma jeste jedna od osnovnih osobenosti egipatskog religijskog razvika. Za stanovnika datog mesta, u svakom slučaju pretežno mnoštvo stanovnika, mesni bog je bio sve. Tako je bilo kako u najdavnijim vremenima i praskozorju istorije, tako i u grčko-rimskom dobu. U didaktičkom demotičkom tekstu, u nauci poznatom pod nazivom *papirusa In-singer*, govori se: »Od boga štovanog u gradu zavisi život i smrt gradskih žitelja. Bezbožnik koji odlazi u tuđinu, predaje sebe u ruke neprijatelja«. Pod »bezbožnikom« se podrazumeva čovek koji napušta svoj nom i nomskog boga. U datom slučaju srećemo se s otvorenim propagandom iskonskog mesnog religijskog separatizma. Nauka, na žalost, raspolaže dosta ograničenim, no ipak neospornim podacima o mesnim shvatanjima i kultovima. Ono zajedničko što se nalazi u mesnim kultovima svodi se na sledeće:

1) Najstariji mesni totemizam pretvorio se u kult mesnoga boga, bilo da se javlja u liku životinje, bilo antropomorfnom, često s prisustvom zoomorfnih elemenata;

2) Mesni bog veoma rano postaje središnja figura mitova koji se grade o njemu i nastaju ciklusi mesne mitologije;

3) Mesni bog jeste demijurg, tvorac bogova i sveta, on je iznad svih drugih bogova;

4) Oko boga mesnoga centra grupišu se bogovi naseljenih tačaka, potčinjeni ovome mesnom centru. Nebeska hijerhija odražava zemaljsku, realnu hijerarhiju. Naročito su rasprostranjene grupacije u obliku trijade: bog-otac, boginja-majka, bog-sin, ali postojale su i mnogobrojnije.

Treba se zadržati na gore pomenutoj antropomorfizaciji bogova. Taj proces nema ničeg zajedničkog s migracionim talasom stranaca u Egiptu, koji je tobože zapljusnuo odjednom celu zemlju i doneo sa sobom viši nivo religijskog mišljenja, kako su zaključivali neki naučnici. Antropomorfizacija totema, to jest očovečenje iskonskih totemskih i fetišističkih predstava potpuno je zakonit proces. »Svaka religija nije ništa drugo do fantastični odraz u ljudskim glavama onih viših sila koje nad njima vladaju u njihovom svakodnevnom životu — odraz u kojem zemaljske sile poprimaju oblik nezemaljskih. Na početku istonije objekti tog odraza jesu, pre svega, prirodne sile koje pri daljoj evoluciji kod raznih naroda prolaze kroz najrazličitija i najšarolikija oličjenja... No ubrzo, uporedo prirodnim silama, stupaju u akciju i društvene, one koje se čoveku odupiru u svojstvu njemu koliko tuđih i prvobitno isto toliko neobjašnjivih kao što su i prirodne sile, a slično prirodnim dominiraju nad njim s istom prividnom prirodnom neophodnošću. Fantastične slike, u kojima su se prvobitno odražavale samo tajanstvene prirodne sile, dobijaju sada i društvene atribute i postaju predstavnici istorijskih sila«.

Drugim rečima, očovečenje totema počinje s porastom značenja društvenih sila (to jest, ljudskih delatnosti) u životu pojedinca. Veoma je karakteristično, na primer, da se bog grada i noma Busiris (Donji Egipat), čije se ime doskora čitalo kao »Anti« (a u stvari ga treba čitati »Nemti«, kao što je dokazao sovjetski egiptolog O. Berlev⁶), predstavlja kao čovek s faraonskim insignijama, a u *Tekstovima piramida* nosi istorijsko zvanje nomarha — »starešina svoga noma« ili »onaj koji stoji na čelu istočnog noma«⁷. U datom slučaju ikonografija i zvanja u *Tekstovima piramida* odražavaju proces antropomorfizacije božanstva, prvobitnog sokola. Jer, društvene snage u čijoj zavisnosti se pokazao čovek jesu, pre svega, lica koja počinju da raspolažu njegovom sudbinom — u prvom redu nomarh, a potom faraon.

Egipatska ikonografija svedoči o tome da su potpunoj antropomorfizaciji izloženi samo malobrojni bogovi — Oziris, Ptah, Amon, Honsu, Min, Atum, Izida i drugi. Nekima od njih ljudi su se klanjali u velikim verskim centrima, u kojima je bogoslovska misao mnogo otišla od totemskih i fetišističkih predstava. Proces antropomorfizacije događao se posvuda u Egiptu *prilicno* istovremeno, jer su se rast proizvodnih snaga i razvitak proizvodnih odnosa (to jest, proces raspada prvobitnog rodovskog društva) dešavali u celoj zemlji uglavnom ravnomerno. Većina drugostepenih verskih centara zaostajala je u svom verskom razviku od Heliopolja, Koptosa, Memfisa, Tebe i, verovatno, zato u tim drugostepenim centrima, bez obzira na pojačan rad bogoslovske misli, antropomorfizacija božanstava u ikonografiji nije bila tako potpuna.

U svakom slučaju, sveštenstvo svih religijskih centara nalazilo se pod jakim uticajem starih religijskih tradicija i, uprkos svakoj zemaljskoj logici, sjedinjavalo je ono što je u jednoj slici nesjedinljivo — ljudsko i životinjsko načelo. Antropomorfizacija ipak nije oslabila totemizam i kult životinja.

Treba podvući da mesni bogovi istorijskog razdoblja (to jest, počev od Starog carstva) nisu uvek iskonski mesni bogovi. Tako je u Heliopolju sunčani bog Ra potpisno starijeg mesnog Atuma koji, ipak, nije bio potpuno zaboravljen i po volji sveštenstva je ostao s počasnim ulogama u heliopoljskom panteonu. U Abidosu je mesnoga boga mrtvih Hentimentijua pitšno Oziris i sjedinio se s njim. U Tebi je mesnog boga Montua zamenio Amon i tako danje. Možemo samo da konstatujemo činjenicu tih smena, no nismo kadri da otkrijemo njihove uzroke. Politička istorija zemlje izvršila je veliki uticaj na razvitak egipatskih religijskih predstava; neki mesni bogovi tokom istorije su uzdig-

Sva poznata nam egipatska božanstva valja podeliti na opšteegipatska, koja se pominju u mitološkim i drugim tekstovima (tu spadaju božanstva kosmička, kao Nut — boginja neba, Nun — bog prvobitnog okeana, Hapi — bog Nila itd, božanstva koja oličavaju apstraktne pojmove, na primer Maat — boginja svetskog poretka, Sija — bog razuma i saznanja, Hu — bog stvaralačke reči itd) i lokalna božanstva, vezana za određena mesta. U ovom poglavlju biće reči o mesnim bogovima.

»Nije bilo nijednog manje ili više značajnog naseljenog punkta koji ne bi imao svoje božanske pokrovitelje. Bogove su imali kako glavni gradovi svakog rejona ili noma, tako i mala naselja unutar noma. I ti su bogovi bili važna potpora mesnog patriotizma, da ne kažemo šovinizma«.

Ipak, bilo bi potpuno pogrešno načiniti na osnovu ovoga zaključak da je u starom Egiptu bilo mnogo religija. Religija je bila jedna, samo su njeni oblici bili raznoliki. Kultovi mesnih božanstava, nastali u preistorijskoj starini u obliku totemizma, pokazali su se u Egiptu kao neobično žilavi i nestali su tek kad je nestala i egipatska religija. Mesni kultovi prolazili su, naravno, kroz suštinske promene — menjale su se nji-

nuti na položaj opšteegipatskih bogova, poštovanih u celoj zemlji. To se dešavalo onda kada bi ovaj ili onaj grad, ova ili ona oblast usled razvika istorijskih zbivanja postajali centralni, drugim rečima, kada bi prerastali u prestonice i time postajali faraonova rezidencija. Ili, pak, onda kada bi ovaj ili onaj grad, ne postajući prestonica, ali koristeći faraonovo pokroviteljstvo, bili izdignuti iznad drugih. Mesno božanstvo izlazilo bi iz senke provincijskog bitisanja na opšteegipatsku religijsku arenu, a religijske predstave vezane s njim široko bi se rasprostranile, naslojavajući se na mesne poglede i verovanja i postajale svojina cele zemlje. Tako je bilo s heliopoljskim Raom, memfiskim Ptahom, hermopoljskim Totom, tebanskim Amonom i nekim drugim bogovima. U rezultatu su, u religijskim pogledima, nastale neusaglašenosti i protivrečnosti i egipatski žreci su uložili mnogo napora, u celini bezuspešnih, da se te neusaglašenosti srede, što je našlo odraza u religijskim tekstovima.

Najzad, treba podvući još jednu okolnost — u Donjem i Gornjem Egiptu u nizu tačaka postojao je kult jednih i istih božanstava, na primer kult Ozirisa u Gornjem Egiptu i u Busirisu (Donji Egipat), kult boga Hora u nekoliko gradova Gornjeg i Donjeg Egipta i tako dalje. To, razume se, nije moglo biti slučajnost. Na žalost, usled nedostatka izvora, nauka do danas ne može da da konkretno objašnjenje za svaki slučaj zasebno, ali opšte objašnjenje nije baš previše složeno: nesumnjivo imamo posla s plodovima religijske propagande pristalica ovog ili onog božanstva, nastale često usled za nas skrivenih istorijskih i političkih zbivanja. Tu čitaoca treba podsetiti na ono što je napred rečeno: u egipatskoj religiji je tokom njene viševjekovne istorije uvek bilo dve struje — pogledi vladajućih krugova (struja ni najmanje homogena, s mnoštvom protivrečnosti), koji su dobili odraz u ogromnom mnoštvu religijskih tekstova i zato su relativno lako dostupni istraživanju, i religijski pogledi narodnih masa (struja takođe nehomogena), nepotvrđeni u spomenicima i zato teško dostupni istraživanjima.

Počnimo pregled mesnih kultova Gornjeg Egipta. Kraj prvog praga Nila nalazi se ostrvo Elefantina. Na južnom kraju ostrva postojao je hram boga Hnuma, predstavljenog u obliku čoveka s ovnujskom glavom. Hnum je od iskona smatran vladavcem i demijurgom na teritoriji koja je graničila s prvim praocem. Žena boga Hnuma bila je boginja Satis, a boginja Anuket bila je njegova kći. Obe te boginje, koje je egipatska ikonografija predstavljala antropomorfnom, od iskona su poštovane na teritorijama južno od Egipta, što znači da su ta božanstva Egipćani »pozapjmalili« od svojih južnih suseda).

Boginja Anuket smatrana je vladarkom Sehela, jednog od ostrva arhipelaga prvog nilskog praga. Znatno kasnije, u grčko-rimskom dobu, na dva ostrva toga arhipelaga razrastao je kult boga Ozirisa i boginje Izide. Kada je tačno tu prodro i učvrstio se njihov kult — ne zna se. Na ostrvu Bigeu, poznatom u grčko-rimskom razdoblju pod nazivom Abatona, tobože je bio pohranjen prah boga Ozirisa. Na susednom ostrvu Fileu bio je podignut hram u čast Ozirisove žene, boginje Izide i Ozirisovog i Izidinog sina, boga Hnupakrata (što znači »Hor-dete«). Svakih deset dana boginja je »posećivala« grob svoga pokojnog supnuga (tamo je nošen njen kip), gde se obavljalo prinošenje žrtve u mleku u čast mrtvih. Dolazak na Bige bio je veoma otežan, naročito za strance.

Na Fileu je, uporedo s hramom boginje Izide postojao hram u čast boginje Hator; bogoslužjenje u njemu praćeno je noćnim pevanjem i igranjem. Najzad, takođe na Fileu, bio je podignut omanji hram u čast lećničkog boga Imhotepa, koga su Grci nazivali Asklepijem.

U grčko-rimskom razdoblju kult boginje Izide u Egiptu bio je veoma popularan. To isto treba reći i o hramu boginje Izide na ostrvu Fileu. Posećivali su ga ne samo Egipćani, nego i gomila grčkih hodočasnika koji su ostavili mnogo urezanih zapisa na zidinama hrama. Nešto kasnije, već u hrišćanskom razdoblju, hram boginje Izide na Fileu uživao je naročitu pažnju i poštovanje Blemijaca, koje je u tom razdoblju živelo na teritoriji od prvog praga. Blemijci su boginju Izidu smatrali boginjom-majkom, najvišim božanstvom. Njen kult na ostrvu Fileu administrativno je ukinut u vreme vizantijskog cara Justinijana 535. godine nove ere. Bilo je to poslednje žarište paganstva na teritoriji Egipta.

Tako su na teritorijama oko prvog praga prisutni tragovi drevnijih, iskonskih verovanja, u boga Hnuma i nubijska božanstva i tragovi kultova Ozirisa, Izide i drugih, napred pomenutih božanstava. Ne treba misliti da su pozniji kultovi doveli do potiskivanja i zaborava drevnijih kultova; oni su nastavljali mirno da koegzistiraju.

Izidin hram na Fileu jedan je od bisera egipatske arhitekture iz grčko-rimskog doba. U starini je on bio mesto hodočastištva i do dana današnjeg privlači mnogobrojne turiste. Nešto severnije, nizvodno pored Nila, nalazi se naseobina danas poznata pod nazivom Kom-Ombo. Tu je na istočnoj padini uzvisine, nad rečnom okukom, dosta dobro očuvan egipatski hram iz rimskog doba. Bio je to hram dvaju božanstava koja su tamo vladala ravnomerno — boga Sebeka, u liku krokodila, i boga Harura (Hor Veliki — jedna od hipostaza boga Hora). Utvrđeno je da je tu i ranije postojao hram vezan za XVIII dinastiju, no da li je bio posvećen dvojici bogova — ne zna se. Čime objasniti povezivanje Sebeka i Harura teško je kazati, ali činjenica je tu. Svakoga od tih bogova žreci Kom-Omba su obdarili »prodicom«.

Još severnije, tamo gde Nil teče kroz klisturu Gebel Silsila, u stenama kroz koje je velika reka probila sebi put, u vreme Novog carstva uklesane su kapele i ispisane himne bogu reke — Hapiju. Nizvodno pored reke, već posle Gebel Silsila, u Edfu, stoji veliki hram izgrađen u vreme Lahida. Posvećen je bogu Horu Behdetskom. Taj hram je očuvan bolje od svih hramova starog Egipta, čak i više, može se bez preuveličavanja reći da je očuvan gotovo u neoštećenom obliku i ostavlja na posetioca neizbrisiv utisak. Ova pločena Hora u Edfu bio je soko. Pored hrama nalazilo se odgajalište sokolova. Sveštenici su u hramu određenih dana izvodili ritualnu dramsku predstavu u kojoj su igrane epizode iz Horove borbe protiv njegovih neprijatelja. Horov kult u Edfu trajao je još u vreme Starog carstva, a potiče još iz vremena pre ujedinjenja Egipta. Edfuski Hor smatran je mužem boginje Hator (iz Dendere), a njihov sin bio je Horsmataj (»Hor — ujedinitelj Obeju Zemalja«). U kasnijim vremenima Hor Behdetski je poštovan kao jedan od najvećih bogova cele zemlje.

Još niže pored Nila, na njegovoj zapadnoj obali, nalazi se veoma stari grad Nehen, današnji Kom-el-Ahmar. Tu je takođe štovana jedna od hipostaza Hora — u obliku mumije. O tom božanstvu i njegovom kultu danas se ne zna ništa, sem činjenice da su postojali. Na istočnoj obali Nila, gotovo naspram Nehena, nalazi se grad Neheb. Tu je boginja bila već pomenuta Nehbet — beli jastreb.

Nešto severnije, na zapadnoj obali Nila, nalazio se grad koji danas nosi naziv Esne (u starini Ta-Sni). U sredini toga nevelikog grada uzdiže se egipatski hram iz rimskog doba. Tu su još u vreme Tutmosa III odavali poštu, kao i na Elefantini, bogu Hnumu, koga su smatrali demijurgom što je ljude stvorio od gline na gmčarskom točku; smatralo se da je na taj način svaki put iznova stvarao novorođenog faraona. Kao njegova žena figurirala je boginja zemaljske plodnosti Nebetuu, a u svojstvu sina — Heka. O tim dvama božanstvima veoma se malo zna. U kasnijim vremenima žena boga Hnuma postala je moćna boginja Saisa (Donji Egipat) — boginja Nejt. Kult boginje Nejt postojao je u Saisu stalno, a kada se i u kojim okolnostima pojavio u Esneu — ne zna se. Treba napomenuti da, zacarivši se u Esneu, boginja Nejt nije izgubila svoj dvospolni oblik — karakterističnu osobinu kojom se odlikovala u Saisu, gde je istovremeno smatrana bogom i boginjom — tvorcem svemira. U Saisu Nejt nije bila vezana ni s jednim bogom i to je logično. Pojavivši se u Esneu i postavši ženom boga Hnuma, ona je uprkos logici sačuvala svoj dvospolni karakter i ulogu vrhovnog demijurga. Božanski par Hnum-Nejt ovaploćavao je očitu protivrečnost, no to se u religijskoj svesti Egipćana koji su živeli u Esneu ipak uklapalo u potpun sklad, o čemu svedoče odgovarajući tekstovi.

Dalje, severno od Esnea, u četiri grada — Hermontu, Tebi, Medamudu i Todu — cvetao je uglavnom kult boga Montua, čija je sveta životinja bio soko. Počev od XIX dinastije Montu je smatran bogom rata, a od XII dinastije jedno od mesnih tebanskih božanstava, bog Amon, pomenut svega jednom u *Tekstovima piramida*, postepeno se uzdiže u prvi plan i počinju da ga poistovećuju s bogom sunca Raom — drevnim bogom grada Heliopolja. To poistovećenje počelo je rano: na leđima statuete faraona Pepija I VI dinastija, kralj Starog carstva), nađenoj u Kamaku, označeno je da je faraona »voleo Amon-Ra, vladalac Tebe). Tokom vremena, a naročito u eposi Novoga carstva, Amon-Ra postaje sveegipatski bog, »car bogova«, kako ga često nazivaju u mnogim tekstovima. Bog Amon bio je »oženjen« boginjom Mut, a njihov sin je bio bog meseca Honsu. U njihovom čast sagrađeni su hramovi u Tebi. U ikonografiji Amon je imao antropomorfnu izgled. U Tebi je takođe cvetao kult mnogih božanstava, a naročito boginje tebanskog nekropolja Mertseger (što znači »koja voli ćutanje«), zatim boga Hnuma i drugih.

Severno od Tebe, u Koptosu, iskonski mesni bog bio je Min, itifaličko božanstvo s antropomorfnim oblikom. Njegovom ženom smatrali su boginju Izidu, a kao njihov sin poštovan je bog Hor. Bogu Minu klanjali su se ne samo u Koptosu, nego i na prostranim teritorijama koje preseca Vadi-Hamamat.

Nizvodno pored Nila nalazio se grad Dendera, nekadašnja Tentira. Od najdublje starine tu je božanstvo bila boginja Hator, koju već u *Tekstovima piramida* pominju kao boginju Dendere; predstavljali su je kao ženu s kravljim ušima. U Denderi su kao njenog muža proslavljali boga Hora Edfuskog, o kojem je već bilo reči napred, a njihov sin bio je bog Ihi. U Denderi je očuvan ogromni hram iz ptolomejevskog doba posvećen boginji Hator, koju su smatrali boginjom ljubavi i veselja i s kojom su Grci poistovećivali svoju Afroditu.

Dovoljan je letimičan pogled na kartu pa da se vidi koliko je veliko rastojanje između Dendere i Hermopolja, bivšeg važnog religijskog centra, gde je odavana pošta bogu Totu (o tome će biti govora kasnije). Na putu od Dendere do Hermopolja bio je raspoređen niz naseljenih punktova u kojima su obavljani kultovi raznih božanstava. O tim kultovima reći ćemo samo nekoliko reči, pošto nauka ne raspolaže dovoljnim informacijama o njima.

Na zapadnoj obali Nila, nešto nizvodnije od Dendere, nalaze se gotovo u susjedstvu dva stara grada — Abidos i Tiniš. Tiniš je bio glavni grad noma iz kojega su potekle dve dinastije; bog Tiniša bio je Inhar (grčki oblik — Onuris), a njegova je žena — lavolika boginja Mehit. U susjednom Abidosu, od naj-

starijih vremena, bog nekropolja i mrtvih bio je Hentimentiju, kojega je kasnije potisnuo Oziris. Oziris je posle postao glavni bog u Abidosu. Počev od epohe Srednjeg carstva tu su sveštenici igrali Ozirisove misterije. U Abidosu su otkriveni posmrtni faraoni Ramzes I, Ramzes II i Seti I tisu podigli svoje posmrtno hramove. U najlepšem od njih, hramu Setija I, ima sedam odaja: jedna od njih posvećena je umrlome faraonu, druga bogu Ptahu, treća bogu Harahitiju, četvrta Amonu i poslednje tri — Ozirisu, Izidi i Horu.

Još nizvodnije pored Nila, u gradu koji su Stari Grci nazivali Panopolisom (u naše vreme Ahmim), od najstarijih vremena postojao je kult već pomenutog itifaličkog boga Mina.

Dalje, severno, u starom gradu Tjebu, koji su Grci nazivali Anteopolisom a sad se zove Kau-el-Kebir, poštovali su boga Setha, koji je, kako mit kaže, ubio svoga brata Ozirisa. Niže, pored Nila, nalazio se grad kojemu su Grci dali naziv Likopolis («vučji grad»), današnji Asjut. Tu su se od najstarijih vremena klanjali bogu Upuautu, što na egipatskom znači «otkrivač puteva». To je bilo mesno htonsko božanstvo, predstavljano u obliku šakala ili vulka.

Još dalje prema severu nalazio se veliki religijski centar Šmun, kojem su Grci dali naziv Hermopolj (u današnje vreme El-Ašmunein). Tu je još od najdublje starine odavana pošta bogu Totu, zoomorfnom bogu s glavom ptice ibisa; Tat je bio na čelu ogdoada (osmorke) bogova, pomoću kojih je stvorio ceo svet. Tot nije bio samo mesni, nego i opšteegipatski bog pisma, znanja, magije, pokrovitelj pisara. U tome svojstvu on figurira u mnogim tekstovima razne vrste. Svete životinje ovoga boga bili su ibis i majmun.

Uporedo s Totom, u Hermopolju je slavljen bog Sepsi, ali i drugi bogovi koji se pominju u jednom tekstu iz doba XIX dinastije. Tu srećemo Raa i Atuma, Ozirisa i Mina, Hora, Ptaha, Hnuma, Anubisa i druge, kao i drevnu boginju u obliku zeca. Kada i kako su u Hermopolju proniknuli ovi kultovi — nije poznato.

Nešto dalje od Hermopolja, nizvodno pored Nila, nalazio se drevni grad Ninsu, kojem su Grci dali naziv Herakleopolj, a danas se zove Ihnasja-el-Madina. Mesni bog je tu bio Harfeš, koga su poistovećivali s bogom sunca Raom. Nešto severnije od Herakleopolja, malo podalje od zapadne obale Nila, nalazi se oaza Fajum. Tu je glavni bog bio bog Sebek, mesni demijurg.

Pređimo na božanstva Donjeg Egipta (to jest Delte). Počnimo od Memfisa. Memfis se nalazi u gornjoj Delti, blizu današnjeg Kaira — upravo tu ona počinje. Po egipatskom predanju, Memfis je počeo dizati osnivač I dinastije Menes (Mina) i odmah ga je učinio prestonicom ujedinjenog Egipta. Kasnije, kad je prestonica zemlje postala Teba, a onda i drugi gradovi, Memfis je i dalje ostajao jedan od najvećih gradova zemlje i jedan od važnih centara religijskog života.

Najstariji mesni bog tu je bio Tatenen, antropomorfnu htonsko božanstvo koje se potom sjedinilo s antropomorfnim bogom Ptahom koji dobija «porodicu»: žena mu je lavolika boginja Schemet, a sin bog Nefertum, takođe u čovečjem obliku. No, razume se, u Memfisu nije postojao kult samo tih bogova; tu su se klanjali i mnoštvu drugih božanstava — na primer Amon-Rau, Anubisu, Ozirisu, Hatori i tako dalje.

Na samom severu Delte, nešto istočnije od Rozetskog rukava Nila, nalazi se današnji Tel-el-Farun, Buto Starih Grka, koji su stari Egipćani nazivali Peom ili Depom. Mesno božanstvo, od najstarijih vremena, tu je bila boginja—kobra Uadzet, pokroviteljica Donjeg Egipta. Imena Uadzete i boginje Gornjeg

boginja izida kleči na hijeroglifu za zlato, s leve uže strane sarkofaga u grobnici faraona amenofisa II, u dolini kraljevskih grobnica kod tebe

Egipta Nehbete (jastreb) ušla su kao obavezne komponente u naziv faraona ujedinjenog Egipta.

Veliku ulogu u religijskom životu zemlje igrao je grad Sais, smešten nešto južnije od Tel-el-Farauna, malo na istok od Rozetskog rukava Nila. U vreme XXVI dinastije, koja je bila rod od toga grada, Sais je igrao vidnu ulogu. To je bio centar kulta drevne boginje Nejt koja je smatrana demijurgom i vrhovnim božanstvom. Njeno ime spominje se već u *Tekstovima piramida*. U naše vreme od Saisa praktično ništa nije ostalo.

Manje-više u centru Delte, nedaleko jedan od drugog, bila su smeštena dva grada: severnije, u Sevenitskom nomu — današnji Behbet-el-Hagar (Stari Grci dali su mu naziv Iseum) a južnije — glavni grad Busiritskog noma Per-Usir (starogrčki Busirid, današnji Abu-Sir-Bana). Od Iseuma je očuvana samo izvesna količina granitnih blokova — ostaci velikog hrama. Od Busirisa — još i manje, na njegovom mestu je danas seoce. Ti su gradovi bili, ako se tako može reći, «postojbina» dvaju najvećih bogova egipatskog panteona. Prvi — boginje Izide, drugi — boga Ozirisa. Verovatno je geografska blizina tih mesta donekle doprinela zbliženju boga i boginje petvorila ih u supružanski par koji se često pominje u *Tekstovima piramida*.

Današnji Tel-el-Balamun (staroegipatski Behdet), smešten istočno od Damijetskog rukava, od iskonji je bio centar kulta boga Hora. Današnji Tel-Basta, blizu Ez-Zakazika (staroegipatski Per-Bast, starogrčki Babast) od starina je bio slavan zbog kulta mačje boginje Bastet koju pominju još *Tekstovi piramida*.

Završimo naš letimični pregled gradom Heliopoljem. Ne možemo da ne požalimo zbog potpunog nestanka heliopoljskog hrama — sačuvan je samo obelisk Senuseta I. Mesni bog u Heliopolju bio je Atum, htonsko božanstvo. Kada i na koji način ga je zamenio bog Ra, ne potismuvši ga ipak potpuno — ne znamo. Kao i Atum, Ra je u Heliopolju bio demijurg, starišna velike devetke (eneade) bogova. Imena tih bogova, kao i samoga Raa, stalno se pominju u *Tekstovima piramida*. U Heliopolju su poštovani i mnogi drugi bogovi.

Neophodno je još jednom podvući da ova skica religijske geografije nikukoliko ne pretenduje na potpunost. Pomenuta su samo glavna božanstva, pa ni ona ne sva, kao što nisu pomenuti ni svi punktovi u kojima su štovana ova ili ona božanstva i gde je bio dignut ma i najskromniji hram u njihovu čast. Dati iscrpnu informaciju na osnovu postojećih istočnika bilo bi više nego teško, no i u slučaju kad bi se u tome uspeo, takva informacija bila bi nepotpun odraz istorijske realnosti; jer ni približno nisu svi kultovi i svi punktovi kultova pobrojani u istočnicima.

U zaključku hteli bismo da usmenimo pažnju istraživača egipatske religije na tri veoma važna momenta.

1) Istorija nastanka i razvika kultova egipatskih božanstava, sem relativno retkih izuzetaka, veoma nam je malo poznata;

2) Oblik egipatskih božanstava (ima se u vidu ne više ili manje stabilni spoljašnji, ikonografski oblik, nego funkcionalni oblik — njihova uloga u religiji) najčešće je veoma rasplnut, nejasan, nestabilan. U još većoj meri to se odnosi na mitološku biografiju pojedinih ličnosti egipatskog panteona, na uzajamni odnos tih ličnosti u raznim varijantama mitova, često sa zaključcima koji se međusobno isključuju;

3) U mnogim mestima Gornjeg i Donjeg Egipta otkriven je kult istih bogova. Tako je, na primer, boginja Hator — «vladarka» ne samo Dendere, nego i niza drugih punktova — u mami-si rimskog doba, pri hramu Dendere, boginja Hator figurira kao «vladarka», to jest kao boginja 29 raznih mesta. Kult boga Hora srećemo u mnoštvu punktova Gornjeg i Donjeg Egipta. Isto se može reći i o drugim božanstvima. S tim ujedno treba podvući da u istom velikom religijskom centru bogovi istupaju u raznim hipostazama. Poznato je, na primer, da su u Tebi najmanje u tri dela grada odavane počasti mesnim varijantama boga Amona²⁾, a u raznim delovima Memfisa — nekolikim varijantama boga Ptaha³⁾.

O najvećim religijskim centrima i u njima istorijski stvorenim različitim predstavama o mesnim božanstvima, kao i s njima vezanim mitovima i predanjima, detaljnije se govori u sledećim glavama knjige.

Preveo s ruskog:
Petar Vujičić

NAPOMENE:

* Prevod treće glave iz knjige: M. A. Korostovcev, *Religija drevnog Egipta* Moskva, Nauka 1976.

¹ Treba podvući da je ova podela donekle uslovna, jer su i mesna božanstva mogla dobijati opšteegipatski karakter, na primer, hermolpoljski bog Tot postao je bog mudrosti, znanja itd.

² Fr. Daumas, *Les dieux d'Egypte*, Paris 1955, str. 29.

³ Radi poređenja podsetimo da u katoličkoj Francuskoj, na primer, u mnogim mestima postoje kultovi mesne bogorodice, mesnih svetaca, koji se nadovezuju na preistorijske kultove prethrišćanskih lokalnih božanstava. Vid.: Fr. Daumas, *Les dieux d'Egypte*, str. 16—17.

⁴ A. Volten, *Das ägyptische Weisheitsbuch*, Kopenhagen 1941, str. 213.

⁵ F. Engels, *Anti-Djuring*, str. 238.

⁶ O. Berlev, *Sokol, plovušij v lad'e, ieroglif i bog*, — VDI, M., 1969, No. 1, s. 18—20. Vid. takođe: H. Kees, *Der Götterglaube im Alten Ägypten*, Berlin 1934, str. 41.

⁷ H. Kees, *Der Götterglaube* . . . , str. 100—411.

⁸ Fr. Daumas, *Les dieux d'Egypte*, str. 35.

⁹ A. Blackman, *Oracles in Ancient Egypt*. — JEA, 11, 1925, str. 253.

¹⁰ P. Sallier IV, *verso*, 1—3, 2, 1.